

Johdanto

Yläne sijaitsee Satakunnan Pyhjärven eteläpuolella, soiden ja metsien erottamana naapureistaan. Se on aina ollut raja-alueita, historiansa aikana jakautunut pohjoiseen, Satakunnan puoleiseen Yläneeseen ja Varsinais-Suomen puoleiseen, Yläneenkartanon hallitsemaan Yläneeseen. Yläneenkartano on ollut seudun mahtitekijä historiallisen ajan varhaisista vaiheista saakka, arvatavasti 1200-luvulta. 1900-luvulla, jota kirjamme tarkastelee, kartano oli jo jaettu Vanhaksi ja Uudeksi. Valtiolle oli myyty laajoja kartanon metsäalueita, ja isot alueet Kolinummessa ja Otsolassa olivat muuttuneet itsenäisiksi pientiloiksi. Kartanon isäntäväki oli selvinnyt kansalaissodasta lähes säikähdyksellä. Rinnan Ale, kartanon nurkista kotoisin oleva hurjamaainen punakaartilainen, oli ehtinyt ammuskella kartanon huoneissa. Isäntä Onni Rantasalo oli julistettu vastavallankumoukselliseksi ja hänen omaisuutensa takavarikoitavaksi valtiolle. Punakaartilaiset eivät kuitenkaan surmanneet ainoatakaan yläneläistä, vaikka Yläneen alueella tehtiinkin toispaikkakuntalaisten murhia. Punaisia tästä pienviljelijöiden pitäjistä kuoli sotaan ja sen seurauksiin 60 – 70 henkeä – hekin tiettävästi toisissa pitäjissä ja vankileireillä.¹ Sen koommin ei kartanon alustalaisten sopinut tilata vasemmiston sanomalehtiä, ainakaan kartanon osoitteella. Mutta isäntä piti huolen, että kaikille tuli Uusi Aura.

1 Yläneestä kansalaissodan aikana kirjoittaa monipuolisesti Pia Mattila-Lonka teoksessaan *Kartanoita ja korven kansaa. Yläneen historia nälkävuosilta 2000-luvulle*. Vammalan kirjapaino Oy 2001, 292 - 311.

Akseli ja Arimo Riihimäen portailla 2002. Kiersimme katsomassa työväen jäljellä olevia asumuksia, Mykkälän koulua, tallirakennusta ja väensaunaa. Samalla porukalla alkoi joitakin vuosia myöhemmin työväen muistitiedon keruu.
Kuva: Sirkku Pihlman.

Kartano oli 1900-luvun alkupuolella edelleen kunnan suurin maan- ja metsänomistaja ja kartanon isäntä oli erinomaisen vaikutusvaltainen kansalainen. Kartanossa oli satakunta lypsävää käyttömenojen tulolähteenä. Verovarat otettiin metsistä. Viljely palveli karjanhoitoa ja kartanon ylöspitoa. Työväen palkka perustui suurelta osin oman tilan tuotteisiin ja asuntoon kartanon rakennuksissa. Isännän sisarenpojan Oiva Tuomisen mukaan kartanossa oli vuonna 1937 kaksikymmentä muonalla ole-

*Akseli Toivonen väensaunan seinustalla.
Kuva: Sirkku Pihlman 2002.*

vaa miespalkkalaista ja seitsemän naispalkkalaista.² Lisäksi oli koko joukko tilapäisempää työväkeä. Tällaisen talouden aika meni 1900-luvun puolivälin tienoilla ohi. Maatalouden palkat eivät olleet kilpailukykyisiä, kun sodanjälkeinen jälleenrakennusteollisuus veti ihmisiä teollisuuden työpaikkoihin. Palkkaodotukset nousivat ja myös maatalouden palkkatyöläiset tulivat uusien eläke- ja lomaetujen piiriin. Tiloilla ei enää ollut varaa entiseen työvoimaan, ei edes kartanoilla.

Kirjamme kertoo kartanon työväestä viimeisinä suhteellisen runsaan työvoiman vuosikymmeninä. Silloin työntekijä saattoi elää kartanon muonissa ja tiloissa kehdestä hautaan. Jatkosodan jälkeen ammattiyhdistysten toiminta pääsi vauhtiin, ja työehtoihin ja -oloihin vaadittiin uudistuksia. Kartano sinnitteli vielä jonkin aikaa, harasi yhteiskunnallisia muutoksia vastaan, mutta joutui luopumaan erityisluonteestaan. Kun kartano luopui nautakarjasta vuonna 1979 ja traktorit olivat jo aikaa korvanneet viimeiset hevoset, ei vakinaista palkkatyövoimaa enää tarvittukaan. Näin hävisi omintakeinen osa yläneläistä yhteiskuntaa ja kulttuuria. Yläneläiset eivät enää olleet riippuvaisia Vanhastakartanosta, paitsi aika suuren veronmaksajana. Enää ei myöskään ollut kartanolaisia ja muita.

Kartanot muistetaan tavallisesti omistajiensa ja heidän vaikutuksensa kautta, mutta niiden taloudellista hyvinvointia ja näyttävää vaurautta ovat olleet rakentamassa torpparit ja palkkatyöväki. Vakinaisen palkkatyöväen elämään ei juuri muuta mahtunutkaan kuin kartanon palveleminen. Kartano oli myös työväkensä kartano, heidän elinsuonensa, vaikka heillä

2 O.T.: Yläneenkartano. Menneisyyden ja nykyisyyden esittelyä. Turku. Uuden Auran Osakeyhtiön kirjapaino, 1937.

ei erimielisyyden sattuessa paljon oikeuksia ollutkaan. Työväen näkökulmaa kartanoelämään on tutkittu ja tallennettu Suomessa suhteellisen niukasti, eikä siihen kohta enää ole mahdollisuutta. Vanhankartanon viimeiset työläiset ja heidän lapsensakin ovat iäkkäitä 2000-luvun ensi vuosikymmenellä, ja tuoni niittää satoaan ahkerasti. Projektissamme monet muistot saatiin talteen viime hetkillä ja monet muut jäivät kuulematta. Työväen muistojen häviäminen vaivasi onneksi Arimo Helmi-saarta riittävästi, jotta toimeen tartuttiin. Arimon oma historia kietoutuu Vanhankartanon nurkkiin, erityisesti Mykkälän itselliseen pikku-tilaan kartanon ydinmaiden keskellä. Mykkälä oli kerrotun mukaan yksi kartanolaisten sosiaalisen elämän kiintopisteistä.

Vuosi 2005 oli Suomen kirkon juhluvuosi, ja silloin harjoiteltiin talkoohenkistä yhteistyötä isommassa produktiossa. Näyttely *Olavin mail-la ja Henrikin jäljillä* ja muut kirkon juhluvuoden tapahtumat oli saatu järjestymään ja onnistumaan Yläneellä. Niitä toteutettiin pitkälti harastuspohjalta ja Yläneen kotiseutuyhdistyk-

sen, Turun yliopiston museologian oppiaineen ja Yläneen kunnan ja seurakunnan yhteistyönä. Kotiseutuyhdistyksen puheenjohtajana Arimo hahmotti hyvin sujuneen yhteistyön jatkamista uusien kotiseutuhaasteiden parissa. Kartanon työväen muistitiedon tallentamisella olisi kiire. Tehtävä oli kiinnostava ja haastava ja vaati sitoutumista useammaksi vuodeksi. Sille oli hyviä lähtökohtia: Ensiksikin, hanketta toteutamaan ryhmään saatiin alusta alkaen mukaan vanhin elossa oleva kartanossa työskennellyt henkilö, maanviljelijä Akseli Toivonen. Hän oli innostunut ja hyvämuistinen ja häneltä saattoi kysyä kaikkea mieleen tulevaa. Akseli ryhtyi myös itse kirjoittamaan tarinoita työväen elämästä sekä listoja monenmoisista kartanoon liittyvistä asioista: Työntekijät vuonna 1939, hevostmiehet ja heidän ohjastamansa hevoset, tietyllä kertaa ostetut lehmät nimeltä mainiten, kartanon niittyjen ja latojen nimet jne. Toiseksi, päähaastattelija Arimo oli elämänsä varrella kuullut kartanonkulman tarinoita ja tunsu valmiiksi useimmat haastateltavat. Ne, joita hän ei tuntenut, saattoivat puolestaan

Pöllölän pikkuinen mökki, jossa viimeksi asui kartanon sianhoitaja, on vielä pystyssä.

Kuva: Sirkku Pihlman 2002.

tuntea Arimon vanhemmat, mikä toi uusiinkiin tuttavuuksiin lämpimän lähtökohdan. Ihmiset suhtautuivat haastattelijaan luontevasti ja avoimesti. Haastattelutilaisuudet olivatkin leppoisia, innostuneita ja hauskoja. Tuoni oli kuitenkin kantapäällä. Akseli Toivosen ja Liisa Helmisaaren kuolema kesken projektin oli suuri menetys. Monta kertaa sen jälkeen on tullut mieleen, että pitäisi vielä kysyä Akselilta tai Liisalta. Ennen kirjan painoonmenoa ehtivät kuolla vielä Aarne Aaltonen ja Sirkka Allinkari. Kirja koostuu muistitiedosta, siitä, mitä kartanossa työskennelleet tai lapsuuttaan viettäneet ovat kertoneet. Tarina etenee vuoropuheluna. Haastateltavana on voinut olla kerrallaan yksi tai kaksi muistelijaa tai kokonainen joukko ihmisiä. Vanhat tutut ovat tavanneet, jotkut vuosien takaa, ja puhuttavaa on riittänyt. Tapaamiset on nauhoitettu, ja keskustelut on kirjoitettu puhtaaksi enimmäkseen sanatarkasti. Pääosan tästä työstä on tehnyt Sirkku Pihlman. Kirjassa puheesta on poistettu toistoja ja välisanoja, jotta saataisiin aikaan luettavaa tekstiä. Sanonta ja murre on säilytetty. Tekstivirrasta on valikoitu osa, samasta asiasta kertovia haastateltuja on voitu laittaa ikään kuin keskustelemaan keskenään, vaikka kyseessä on kaksi erillistä tilannetta. Kirjan tekstin on Sirkku laatinut haastatteluiden pohjalta. Sitä ovat lukeneet, kommentoineet ja korjanneet

sekä asiassa sisällä olevat että sellaiset, joille Yläne ja sen murre ovat aika vieraita. Haastattelut tallennetaan Yläneen kotiseutuyhdistyksen arkistoon ja osaksi Turun yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitokselle. Kaikkia, jotka kartanon työväen elämää tuntevat ja muistavat, ei ole voitu haastatella. Kotiseutuyhdistys on siksi edelleen kiinnostunut asiaan liittyvistä muistoista. Niitä voi kirjoittaa ylös ja toimittaa yhdistykselle talteen pantaviksi.

Muistitieto ei ole varmennettua tietoa. Ihmiset muistavat asioita ei näkökulmilta ja eri tavoin, ja muistelutilannekin vaikuttaa muistoihin. Oman elämän tapahtumia voidaan muistaa

*Kartanon pientenlasten koulun, Mykkälän koulun, pihanpuoleisia ikkunoita.
Kuva: Sirkku Pihlman 2002.*

väärin, ja vielä helpommin muistetaan väärin toisilta kuultua. Tässä kirjassa on paljon sel- laista, mitä useampi muistelijä on muistanut suunnilleen samalla tavalla. Nämä kertomuk- set ovat aika lailla tosia kuvia menneisyydes- tä. Yhden muistelut ovat myös täydentäneet toisen antamaa kuvaa. On myös ristiriitaisilta näyttäviä muistoja ja joitakin selkeitä erimielii- syyksiä haastateltujen välillä siitä, miten asiat olivat. Toiset myös kertovat tarkasti tilanteis- ta, jotka toiset ovat kutakuinkin unohtaneet, vaikka ovat olleet mukana. Muistitieto ei siis ole tosiasioita sellaisina, kuin ne joskus olivat. Muistitieto kertoo siitä, millainen mielikuva nyt, pidemmälle eletyn elämän jälkeen, kerto- jilla on asioista, ja miten he ovat mielessään yhdistelleet asioita kokonaisiksi kuviksi. Muist- tot ovat tunteiden sävyttämiä, kerrotut muistot ovat valikoituja. On asioita, joista puhumista ilmeisesti vältettiin, eikä näitä ollut tarkoitus- kaan kaivaa esiin. Haastattelu ei ole totuusko- missio. Kirja kertoo muistoista, joista haluttiin kertoa haastattelijoille, toisille muistelijoilta ja tuleville lukijoille.

Kerronta keskittyy kartanon ydinalueelle, noin neliökilometrin alueeseen, jota on myös kuvatu kirjan sisäkannessa. Ydinalueen raja kul- kee Portaanpään seurantaloon ja Kuralan tilan välistä ja Kapakan ja Otsolan välistä. Rajaus muodostui lähes itsestään. Kuralan asioista ei kukaan ryhtynyt kertomaan yksityiskohtaisem- min, ja Otsolaan viitattiin kaukaisena Siperia- na. Lietsasta, joka oli Kuralan etäisyydellä, sen sijaan kerrottiin enemmän.

Kirjassa kartanon isäntäväki on mukana hen- kilöinä, jotka vaikuttivat ratkaisevasti asioiden kulkuun, mutta eivät kuuluneet joukkoon. Kar- tanon isännöisyys siirtyi vuosisadan alussa vas- ta vähän yli 20-vuotiaalle Onni Rantasalolle.

Hän oli syntynyt 1883 ja eli kartanossa nai- mattomana aina seitsemänkymmenvuotiaaksi, jolloin avioitui Aili Andelinin kanssa. Tämä oli lääkäri. Samoihin aikoihin opettaja Ludvig Vesa avioitui kättilön kanssa. Rinnen Alen sa- noin: ”Kyl mää sen ymmärrä, et Rantasalo tarvi lääkärin, mut mitä Vesa tekee kättilöl?” Kartanon isäntäväestä esiintyy muistelmassa lähinnä Onni Rantasalo. Väki tarinoi myös hä- nen naimattomasta Suoma-sisarestaan, joka jäi kartanoon asumaan, sekä vihdoin talon myöhäisestä Aili-emännästä. Akseli Toivonen oli haastatelluista ainoa, joka muisti henkilö- kohtaisesti edellisen isännän, Onni Rantasa- lon isän, valtiopäivämies Frans Fedrik Björnin ja tämän vanhojen päivien ystävän, kartanon viimeisen aatelisen isännän Reinhold Jäger- hornin. Reinhold Jägerhorn vietti vanhuuden- kesiään entisessä kotikartanossaan. Siellä hän asui päärakennuksen yläkerrassa kuten myös F.F. Björni. Akseli nimitti heitä ”vanhoiksi papoiksi”. Kartanossa vierailivat erityisesti ke- säaikaan myös Björnin toiset lapset ja näiden lapset. Useasti mainitaan Onni Rantasalon musikaaliset sisarentyttäret Inkeri ja ja Kaa- rina Tuominen. Myös sisarenpoika Oiva Tuo- minen muistetaan väen parissa lämpimästi henkilönä, joka kävi kartanossa vieraillessaan säännöllisesti tervehtimässä myös työväkeä. Kirjan murreasuisen kielen lukeminen saat- taa tuottaa joillekin vaikeuksia. Kerrottakoon yleisesti Yläneellä käytetystä murteesta, että d:stä tahtoo tulla r ja taivutusmuodoissa kon- sonantit voivat jäädä lyhenemättä. Radiosta tulee rario ja Matin sijasta sanotaan Mattin. Ja tietysti sanoja lyhennellään, kuten lounaassa on tapana. Kokeilkaa ääneen lukemista! Kieli on puhuttua ja sopii luettavaksi ääneen ja yh- dessä.

Kartanon väen syksy -projektin parissa on vietetty paljon aikaa. Nämä monet hetket ovat tuottaneet osallistuneille runsain mitoin iloa. Kirjan tekijät haluavat kiittää lämpimästi kaikkia haastateltuja, joista kerrotaan hiukan kirjan lopussa. Sieltä lukija voi käydä tarkastamassa, kuka on Leena, Sirkka tai Tyko. Lähes kaikki kirjassa kerrottu on haastateltujen esiintuomaa. Kiitämme myös haastateltujen perheitä, jotka ovat vieraanvaraisesti ruokkineet ja hoitaneet haastattelutilaisuuksiin osallistuneita. Myös Yläneen työväenyhdistys antoi tilat yhdelle isolle tapaamiselle, jossa tunnistettiin valokuvia, ja piti virettä yllä maukkaalla perunasopalla. Kiitokset kirjan käsikirjoitusta tarkistaneille ja kommentoineille Raimo Vuolukalle, Aki Pihlmanille ja Maija Mäelle (s. Kärjelle), kiitokset kuvien kanssa pelanneelle Tero Kivimäelle, kiitokset Pia Mattila-Longalle tuesta ja kiitokset kaikille, jotka luovuttivat valokuviaan ja muita aineistoja kotiseutuyhdistykselle skannattaviksi ja kirjassa käytettäviksi. He ovat Mailis Aalto, Taimi Aalto, Aira Aaltonen, Sirkka Allinkari, Tyko Hippos, Anna-Liisa Inkinen, Sisko Kallionpää, Tero Kivimäki, Liisa Linnamäki, Edith Linnansuu, Vilho Lehto, Olavi Luukela, Ossi Mettälä, Toimi Nauma, Meeri Nieminen, Lea Perttinä, Heikki Rantasalo, Rai-li Räikkönen, Anja Salo, Leena Suomi, Akseli Toivonen, Olavi Tuominen, Liisa Varjonen ja Raimo Vuolukka.

Kirjan on taittanut iloiseksi ja iloisesti Maija Mäki Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitokselta ja sisäkansien kartanon alueeseen johdattelevan kuvan on piirtänyt yläneläinen Veera Ilmonen. Kiitokset teille, tämän kirjan taitava nuoriso-osasto!

Suuret kiitokset myös kirjan tekemistä tukeville Varsinais-Suomen taidetoimikunnalle, opetusministeriölle ja Yläneen Osuuspankille sekä Oolille, joka otti kirjan kustannettavakseen.

Onnittelut Yläneen kotiseutuyhdistykselle, joka tänä vuonna täyttää 50 vuotta. Sen tie vie uuteen kuntaan ja uuteen aikaan, kun Yläneen hallinnollisesti itsenäinen olemassaolo lakkaa vuoden 2009 alusta. Olkoot yhdistyksen seuraavat 50 vuotta yhtä toimeliaita uusien ja vanhojen yhteistyökumppanien kanssa!

Sirkku Pihlman
Turun yliopisto, museologia

Arimo Helmisaari
Yläneen kotiseutuyhdistys